

Rabobank

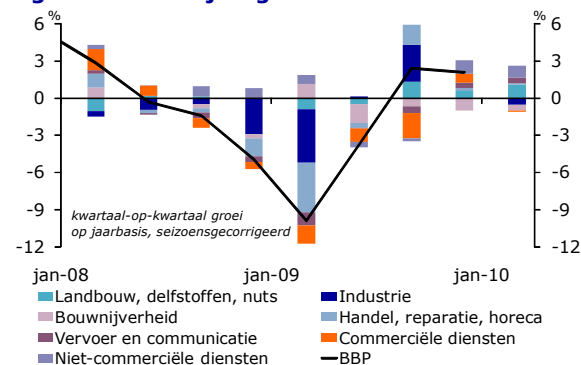
Lichte klimaatverbetering voor bedrijven

Ook voor het bedrijfsleven lijken betere tijden aan te breken, ondanks onzekerheden en risico's. Internationale bedrijven profiteren van het herstel van de wereldhandel. Het MKB, dat het veelal meer moet hebben van de binnenlandse markt en de consument, volgt op afstand. Het is goed dat het bedrijfsleven nu aan kracht wint. Dit moet immers zorgen voor een blijvend sterke economie en draagkrachtige samenleving, en niet de overheid. Het in 2011 voortzetten van een aantal steunmaatregelen voor het bedrijfsleven is vanuit die optiek beslist geen overbodige luxe en niet alleen in het belang van ondernemingen.

Algemeen economisch beeld

Het Centraal Planbureau schetst in de Macroeconomische Verkenningen 2011 een herstellende Nederlandse economie. Nog steeds dankzij de export, maar geleidelijk helpen ook de investeringen.¹ Dit is ook terug te vinden in de ontwikkeling van de toegevoegde waarde naar sector (zie figuur 1). Vooral de sectoren die afhankelijk zijn van de internationale handel hebben zich de afgelopen kwartalen hersteld. Sectoren die afhankelijk zijn van de binnenlandse bestedingen hebben het nog steeds moeilijk.

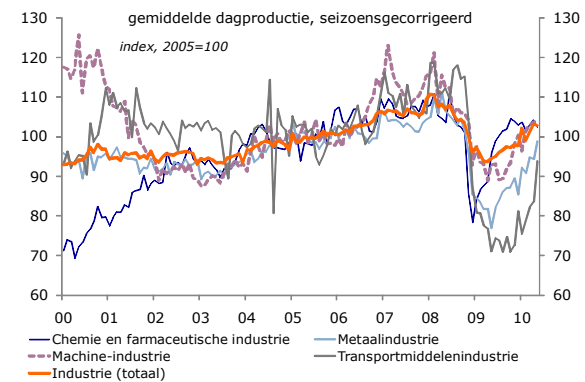
Figuur 1: BBP-bijdrage naar sector

Bron: CBS

¹ Zie voor een uitgebreide beschrijving van de Ramingen van het CPB Themabericht 2010/23, MEV 2011: Nederland heeft de crisis goed doorstaan.

Figuur 2: De conjunctuurcyclus in verschillende sectoren

Bron: CBS

Uitvoer nog steeds de motor

De Nederlandse uitvoer is dit jaar de motor van de groei van de Nederlandse economie. Sinds het tweede kwartaal van 2009 herstelt de Nederlandse uitvoer van de zware klap die de internationale crisis heeft toegebracht. De cyclus van de productie van bedrijven is goed terug te zien in de productie van enkele sectoren binnen de industrie (zie figuur 2). Deze industriële sectoren zijn sterk conjunctuurgevoelig. Voor alle sectoren geldt echter dat ze nog niet terug zijn op het productieniveau van voor de crisis. Dit jaar verslechtert de prijsconcurrentiepositie na een aanzienlijke verbetering vorig jaar. Dit is grotendeels het gevolg van de samenstelling van ons exportpakket. Op lange termijn hangt de verandering van de prijsconcurrentiepositie sterk samen met de relatieve ontwikkeling van de arbeidskosten per eenheid product in de verwerkende industrie. Voor niet-eurolanden komen daar de wisselkoersfluctuaties bij.

Tabel 1: Goederenuitvoer

Excl. Energie, % groei per jaar	'10	'11
Uitvoervolume	12¾	7½
w.v. binnenlandse geproduceerde uitvoer	8½	3
w.v. wederuitvoer	16¾	11½
Relevant wereldhandelsvolume	9	5¼
Prijsconcurrentiepositie	-2	½

Bron: CPB, MEV 2011

Bedrijfsleven en crisis-steunmaatregelen

Ondernemers zien momenteel ook haperingen in het economisch herstel. In de COEN-enquête² over het derde kwartaal van 2010 zakt het ondernemersvertrouwen weer terug onder nul, waarmee het krachtige herstel van het tweede kwartaal niet kan worden vastgehouden. Ter ondersteuning van het bedrijfsleven verlengt het kabinet twee al bestaande fiscale steunmaatregelen voor bedrijven met een jaar: de verruiming om verliezen te verrekenen met in het verleden betaalde belasting en de mogelijkheid investeringen sneller af te schrijven. Op zichzelf altijd prettig voor het bedrijfsleven, maar per saldo levert het weinig op. Eerder werd al bekend dat de bouwsector verder wordt ondersteund via onder meer een BTW-verlaging op verbouwingen. Een ruime meerderheid van de bouwondernemers verwacht dat dit een impuls zal zijn voor de bouw. Een steuntje in de rug dat de sector goed kan gebruiken, al blijft het een zekere willekeur hebben om sectorspecifiek beleid te voeren. De verruiming van de fiscale ondersteuning van speur- en ontwikkelingswerk (WBSO) zal volgend jaar worden voortgezet. Het idee is goed, maar uit onderzoek blijkt dat de effectiviteit van deze subsidievorm beperkt is.³ De vennootschapsbelasting over de eerste 200.000 euro winst die een bedrijf boekt, blijft verlaagd naar 20%. Dit is vooral goed voor het MKB.

Per saldo zorgen al deze maatregelen er nog niet voor dat de lasten van het bedrijfsleven worden verlicht. Vooral de sterke stijging van de inkomensafhankelijke zorgpremie verhoogt de lasten van werkgevers.

Investeringsgroei weer in de plus

Een lage bezettingsgraad, een zwak producentenvertrouwen en geringe winsten doen de bedrijfsinvesteringen in 2010 geen goed. Maar met een volumekrimp van 5% is het nieuws

wel minder slecht dan vorig jaar (-18%). Door de sterk opverende wereldhandel en daarmee gepaard gaande groei van de exportproductie is de bezettingsgraad weer behoorlijk toegenomen van het buitengewoon lage niveau van 74% begin 2009 naar ongeveer 80% nu. Toch is er nog steeds onderbezetting van de productiecapaciteit, waaronder de uitbreidingsinvesteringen lijden. Hier staat tegenover dat de winsten zich alweer herstellen (met in het verlengde daarvan de financieringsmogelijkheden), het producentenvertrouwen het afgelopen anderhalf jaar sterk is toegenomen en de orderpositie is verbeterd. De grote leegstand van kantoor- en bedrijfsruimten hindert de investeringen in bedrijfsgebouwen. Krimp en reorganisaties zorgen voor een geringere benutting. De investeringen in computers komen dit jaar waarschijnlijk fors hoger uit. De investeringen in vervoermiddelen nemen dit jaar nog maar licht af. Volgend jaar krimpen de investeringen in bedrijfsgebouwen nog licht en nemen de investeringen in machines, computers en vervoermiddelen vermoedelijk fors toe.

Tabel 2: Investeringsgroei 2010 en 2011

% groei per jaar	'10	'11
Machines en computers	3	8
Bedrijfsgebouwen	-17.3	-1¾
Wegvervoermiddelen	-½	5½
Totaal bedrijven	-5½	2¾

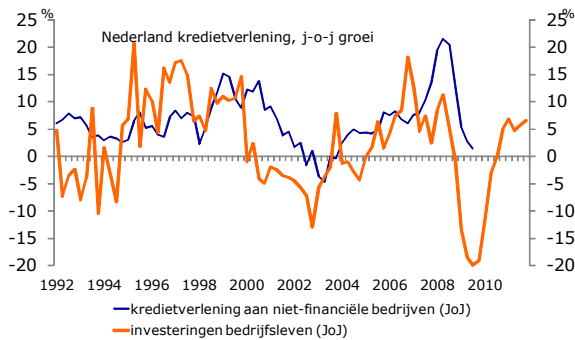
Bron: CPB, MEV 2011

Groei kredietverlening vertraagt

De toename van het aantal investeringen betekent nog niet automatisch dat ook de kredietvraag toeneemt. Na de sterke stijging van de kredietverlening in 2008 is de groei van de zakelijke kredietverlening in Nederland afgelopen anderhalf jaar sterk vertraagd (zie figuur 3). Dit is een normaal verschijnsel tijdens een recessie. De afgenomen investeringsbehoefte leidt tot een verminderde vraag aan nieuw krediet. Het valt niet uit te sluiten dat dit en/of komend jaar het kredietvolume krimpt, zoals ook tijdens de economische dip van 2003. Dat hoeft niet te duiden op een probleem bij de kredietverlening.

² Conjunctuurenquête van o.a. het CBS

³ B. Vroomen en M. Cornet (2007), *De effectiviteit van een lumpsum ondersteuning: case WBSO*, CPB memorandum 184.

Figuur 3: Kredietverlening en investeringen

Bron: DNB, CBS, Rabobank

De garantiestelling door de overheid voor bedrijfsfinancieringen wordt verlengd en voor echt kleine ondernemers biedt ook het microkredietenfonds enig soelaas. Dit bevordert (in beperkte mate) de kredietverlening, maar het is de vraag of deze maatregel echt noodzakelijk is.

Woningbouw herstelt licht in 2011

Met een volumekrimp van 7½% presteert de woningbouw ook in 2010 nog slecht. Voor 2011 is er zicht op een licht herstel (+3½%). Dit is volledig te danken aan woningrenovatie. Het aantal bouwvergunningen zal in 2010 het dieptepunt hebben bereikt, maar in 2011 herstelt de nieuwbouwmarkt zich nog niet. De reden is de geringe koopbereidheid van de consument en het feit dat nieuwbouwprojecten doorgaans pas van start gaan als zo'n 70% van de woningen is verkocht. De geringe koopbereidheid is niet in de laatste plaats te wijten aan de politieke onduidelijkheid rondom de toekomst van de hypotheekrenteaftrek. Bezuinigingen bij (lagere) overheden kunnen een extra rem vormen. In diverse grote steden komen publiek gefinancierde bouwprojecten in gevaar, omdat grondverkopen van commerciële projecten stagneren en gemeenten de broekriem moeten aanhalen. Sommige ge-

Tabel 3: Woningbouw 2010 en 2011

	'10	'11
Investeringen in woningen (% groei per jaar)	-7½	3½
w.v. nieuwbouw	-5	0
w.v. verbouw	-2	¾

Bron: CPB, MEV 2011

meenten hebben besloten voorlopig helemaal geen nieuwe projecten meer te starten.

Het EIM heeft onlangs ramingen voor het MKB gepubliceerd.¹⁾ Ondanks het toegenomen optimisme herstelt het MKB dit jaar nog nauwelijks van de gevolgen van de diepe val van de wereldhandel. Met een afzetgroei van 0,5%, blijft het MKB flink achter bij de 3% groei van het grootbedrijf. In 2011 zal de afzetgroei van het MKB eveneens achterblijven bij die van het grootbedrijf, maar het groeiverschil zal veel beperkter zijn. De consumentenbestedingen zullen in 2011 onder druk blijven staan, maar aan de sterke terugval van de detailhandel en de horeca zal dan een eind zijn gekomen. Het aantal zelfstandigen zal toenemen met 1% (¾%), het aantal arbeidsplaatsen zal bij een voortzettend economische herstel fractioneel (1.000) toenemen.

	Afzet ²⁾		Winst ³⁾	
Industrie	2¼	(4)	7½	(25¼)
Bouwnijverheid	¼	(-9)	-1½	(-21½)
Groothandel	3¾	(5¼)	3¾	(6)
Detailhandel	-¾	(-1¾)	-12	(-7)
Autosector	1¾	(4)	4¾	(21)
Horeca/recreatie	-¼	(-4¼)	¾	(-6¾)
Transport	2¼	(3)	9¼	(37)
Zakelijke dienst.	1¾	(¾)	9½	(-1½)
Persoonlijke d.	¼	(-½)	-9¾	(-5)
Totaal MKB	1½	(½)	4½	(1¼)

1) Prognoses Kerngegevens MKB, september 2010 (www.eim.nl)

2) Volumemutatie 2011 (2010), % t.o.v. voorgaand jaar

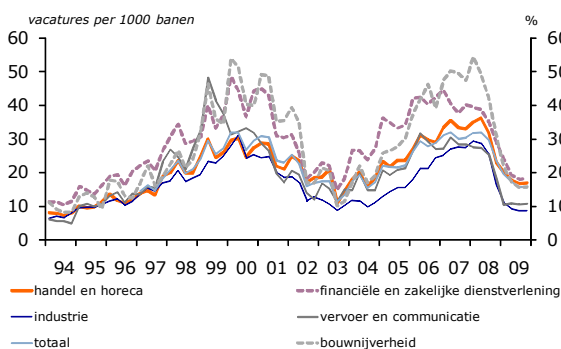
3) Nominale mutatie 2011 (2010) % t.o.v. voorgaand jaar

Arbeidsmarkt houdt goed stand

Gezien de forse krimp van de productie vallen de ontwikkelingen op de arbeidsmarkt mee en we zien zelfs al enig herstel. Dit is ook zichtbaar in de groei van de werkgelegenheid en de werkloosheid. Naar verwachting daalt de werkgelegenheid bij bedrijven in arbeidsjaren in 2010 nog met 2¼%. Voor 2011 wordt een stabilisatie voorzien met gemiddeld 435.000 werklozen in 2011, 5½% van de beroepsbevolking. In vergelijking met andere landen doet de Nederlandse arbeidsmarkt het goed. De

contractloonstijging in de marktsector kan iets oplopen, van 1% in 2010 naar 1½% in 2011. Deze reageert met enige vertraging op de inflatie en de werkloosheid. De sociale lasten voor werkgevers nemen volgend jaar toe door de stijging van de inkomensafhankelijke bijdrage ZVW (naar 7,75%) en van de premie voor de wachtgeldfondsen. De pensioenpremie voor werkgevers zal volgend jaar ook oplopen. De mutatie van de totale loonkosten (dus inclusief sociale lasten en incidentele loonontwikkeling) in de marktsector wordt geraamd op 2% in 2010 en 3% in 2011. In lijn met de stabiliserende werkloosheid is ook de daling van het aantal vacatures eind 2009 al tot staan gebracht (figuur 4). Dit weerspiegelt het beeld van de productieontwikkeling. Te verwachten valt dan ook dat de komende tijd het aantal vacatures in verschillende sectoren weer toeneemt.

Figuur 4: Vacatures (per 1.000 banen)

Bron: CBS

Herstel winst en rentabiliteit

De winsten van het bedrijfsleven veren weer op. Door een sterke toename van de arbeidsproductiviteit (reorganisaties en afscheid van personeel) en een gematigde loonkostenstijging dalen de arbeidskosten per eenheid product. Bovendien zijn de verbeterde omstandigheden goed voor de prijsvorming. Gemiddeld is de winst in het MKB in 2010 met ruim 1% toegenomen, aanmerkelijk minder dan in het grootbedrijf. Het grootbedrijf herstelt veel sterker dan het MKB, omdat zij meer kan profiteren van de internationale ontwikkeling door de sterke exportoriëntatie. In 2011

zal de winst in het MKB bij een verdere economische groei kunnen toenemen met 4,5%.

Tabel 7: Winst en vermogensverhoudingen

%	'10	'11
Kapitaalinkomensquote marktsector	20½	22¼
Winstquote (productie in Ned.)	11¾	13½
Rentabiliteit eigen vermogen	9	9½
Solvabiliteit	47¼	46½

Bron: CPB, MEV 2011

Commentaar

Evenals de (wereld-)economie is ook het Nederlandse bedrijfsleven in de afgelopen periode diep gegaan. Dankzij ingrijpende maatregelen (reorganisaties en kostenbesparingen) is de totale schade beperkt gebleven, maar de sterke faillissementsgroei verraadt dat duizenden ondernemers (en hun werknemers) daarover anders zullen oordelen. Het economisch herstel komt voor het Nederlandse bedrijfsleven meer dan geroepen. Daarmee kunnen bedrijven de rol van de overheid als trekker van de economie overnemen. De soms spectaculaire winststijgingen van dit moment verhullen dat veel bedrijven nog niet op het winstniveau van voor de crisis zitten. Bovendien zijn het de grote, internationaal opererende bedrijven die mooie cijfers tonen, maar voor het gemiddelde MKB is de situatie nog minder rooskleurig. Absoluut bedroeg de gemiddelde winst per zelfstandige in het MKB in 2010 circa 55.000 euro. Een voorspelde nominale winststijging van viereneenhalf procent is dan zeker niet te versmaden maar onvoldoende om het verlies uit voorgaande jaren goed te maken. Bij de bakker wordt het brood nog altijd met centen en niet met procenten betaald.

september 2010

Willem van der Velden (030 - 2162478)

W.Velden@rn.rabobank.nl

www.rabobank.com/kennisbank